

АУРОБИНДО ГХОШ ФАЛСАФАСИДА ИНВОЛЮЦИЯ ВА ЭВОЛЮЦИЯ

Илмий раҳбар: ф.ф.н. Ахмедова С.Д.

E-mail: sanam09061956@gmail.com

Ибодова Фариди Файзуллаевна,

ТошДШУ “Шарк фалсафаси ва маданияти” мутахассислиги

2-курс магистранти

АННОТАЦИЯ

Маколада Ауробиндо Гхош эволюцион ва инволюцион жараёнлар мажмуасида инсон тутган урни хақида фикрлар баён этилган. Инсон Ауробиндо таълимотида – бу тарихдан ташқарида турувчи, абстракт – метафизик моҳиятдир. Инсон учун унинг тақдири сифатида тайёрланган нарса – «илоҳий ҳаёт» дир: ҳар бир киши «олий илоҳий Воқеъликка қадам қўйиши, у билан ўзини бирикиб кетган ҳис қилиши, унда яшаши, унинг ўзининг ижодкори бўлиши лозим; Маколада Гхошнинг инсон ва унинг эволюцияси хақидаги назариясини еритиб беришга ҳаракат қилди.

Таянч тушунчалар: эволюцион ва инволюцион жараёнлар, абстракт, «илоҳий ҳаёт», рационал тафаккур, ахлоқийлик, инстинкт, инерция материя, космик онг.

ON THE INVOLUTION AND EVOLUTION OF AUROBINDO GHOSH'S PHILOSOPHY

Scientific leader: Akhmedova S.D.

Ibodova Farida Fayzullaевна,

2nd year master's student of department

"Oriental philosophy and culture" of TSUOS

ABSTRACT

In the article, Aurobindo Ghosh talks about the role of man in the complex of evolutionary and involutionary processes. In Aurobindo's teaching, man is an abstract, metaphysical essence that stands outside of history.

What is prepared for man as his destiny is "divine life": everyone must "step into the highest divine Reality, feel united with it, live in it, become its own creator; The article tried to dissolve Ghosh's theory about man and his evolution.

Key words: evolutionary and involutionary processes, abstract, "divine life", rational thinking, morality, instinct, inertial matter, cosmic consciousness.

КИРИШ

Ауробиндо Гхошнинг ведантча-ёгача интегрализми замонавий ҳинд фалсафасининг энг йирик вакилларида бири *Ауробинд Гхош* эди. Ауробиндо фалсафасининг марказий ғояси – «ҳамма нарса Брахмандир». Веданта ва упанишадларда Брахман икки шаклда ифодаланган: намоён бўлган – *Апарада*, ва намоён бўлмаган, олий – *Парада*. Ауробиндо иккинчи шаклдан фойдаланади: унинг Пара –Брахмани – бу шаклсиз, сифатсиз нарса бўлиб, борлиқнинг ўзгармас маънавий биринчи асосидир. Пара-Брахманнинг моҳияти – уч биринчи ибтидо бўлган борлиқ, билиш назарияси ва ахлоқий тартибнинг бирлигидирки улар: *сам* (борлиқ), *чит* (билим) ва *ананда* (роҳат-фароғат) дирлар. Файласуф ақлнинг фаол ижодий-яратувчилик табиатини тан олади, аммо бунинг инсон ақлига тааллуқлиги йўқ. Ауробиндо фикрича, инсон ақли фақат яратувчиликдагина эмас, балки дунёни билишда ҳам ожиздир. Биз ратсионал тафаккурнинг “ажратиш” бобидаги мазкур камчилигига Шри Ауробиндо ҳам эътибор берганини эслатамиз, шунингдек, дунёдаги деярли барча зиддиятлар ана шундай муросасиз ажратишлар оқибати эканини алоҳида таъкидлаймиз. Бизнингча, Ғарб руҳшунослигига аввало бу борада кўп асрлик тажрибага эга бўлган Шарк руҳшунослиги тажрибаларини ўрганиши зарур. Бу фикрни биз таниқли ҳинд мутафаккири А.Гхошнинг Ғарб экспериаментал руҳшунослигининг қуйидаги теран таҳлилига таяниб олдинга сураамиз: “Ҳозирги давр руҳшунослиги ҳам,- тушунтиради у, - онгсизлик (ақл ости) соҳасининг муҳимлиги ва уни тозалаш зарурлигини тушуниб этди. Лекин руҳшунослар бутун манзаранинг фақат бир томонини, унинг ярмини – ақл ости соҳасини кўрмоқдалар холос, онг(ақл)дан юқори томонни эса кўра олмаяптилар; улар заифгина ментал (интеллектуал) онглариининг учкунлари ёрдамида бу ўғрихонани ёритиш мумкин деб ўйламоқдалар – уларнинг бу ишдаги муваффақиятлари чўнтак фонари ёрдамида энг зич ва қоронғу чакалакзор ўрмон ичида йўл қидирган кишининг муваффақиятидан ортиқроқ бўла олмайди.Аслида онгости деганларида ҳам улар жуда кичик, фронтал мавжудот(фронтал мавжудот – оламдаги барча ташқи таъсирларни онгсиз-стихийли акслантирувчи индивид, биоробот)нинг¹ сояси тушадиган бир қисмнигина кўра оладилар. Амалда руҳиятнинг шундай асосий қонуни борки, уни четлаб ўтиш мумкин эмас, ва унга биноан инсоннинг тубанга тушиши унинг юқорига чиқиш қобилятига тўғри пропорционалдир : у ўзи кўтарилиши мумкин бўлган масофадан қуйироққа туша олмайди, чунки қуйига тушиши

¹: Сатпрем. Шри Ауробиндо, или путешествие сознания. Бишкек.1992. В. 54-55.

учун керак бўлган куч уни юқорига кўтарилишини таъминлайдиган кучнинг айна ўзидир. Агар биз бир амаллаб юқорига кўтарилишимизга нисбатан куйроққа тушсак, шу заҳоти бахтсизлик юз бериши, телбалик, жиннилик тутқаноғига гирифтор бўлишимиз мумкин, чунки биз бу ҳолда ҳимоясизланиб қоламиз. Биз куйидан туриб Ҳақиқат манбаига ҳаракатланар эканмиз, бизга мислсиз теранликда жо бўлган ҳикмат тобора юз оча боради.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Қанчалик тубанга тушилса, нурга зарурат ҳам шунча катта бўлади – акс ҳолда инсон (душманга, маънавий инқироз кучига, дардга) эм бўлиши тайин. Агар руҳий таҳлил ўз (фани) масалалари доирасидан четга чиқмаслик билан қаноатланса, хавф-хатар бўлмаслиги ҳам мумкин эди: бир кун келиб у ўзининг чекланганини тушуниб этар, фақат кичикроқ, юзакироқ касалликларни даволаш билан кифояланган бўлар эди. Лекин кўпчилик ҳозир уни янги Инжил даражасига кўтармоқда, у бизнинг илоҳий имкониятларимизга эмас, кўпроқ қоронғу томонимизга эътибор бераркан, ақлларни чалғитадиган қудратли кучга айланади. Табиийки, эволютсия жараёнида бизнинг “хато”ларимиз ҳам охири-оқибат ўз ўрнига эга; ... лекин ишда қўлланаётган бу услуб хавфли, чунки у касалликни келтириб чиқаради, лекин уни даволай олмайди... Ҳозирги давр психологияси – ҳали болалик ёшидан чиқмаган бир фан – (шунинг учун ҳам ўз хулосаларида) шошқалоқ, бемулоҳаза йўқ, улублари ҳам мукамал ва пишиқ эмас. Барча ёш фанларда бўлгани каби, бу эрда ҳам ақл ҳақиқатнинг кичик бир қисмини, айрим бўлакчасини ажратиб олиб, уни ноқонуний умумлаштириб, ўз чекланган тилида тушунтириб, бутун табиатга табтиқ этишга уринишлари... намоён бўлмоқда. Бундан ташқари тафаккурнинг юқоридаги камчилик билан узвий бўлган яна бир жиҳатини эслатиб ўтиш жоиз деб ҳисоблаймиз. Бу тафаккурнинг форматсиялар яратиш “қобилияти” бўлиб, у ўзининг тобора чекланиб бораётган, саёз тасаввурлари асосида кўплаб сохта шаблонлар (“матритсалар”, қолиплар, догматик схемалар) яратади. Ҳозирги замон тилида уларни “фикр шакллари” деб ҳам юритилади. Ҳар бир индивид, ҳар бир фан соҳаси ўз фикрий схемаларига эга бўлиб, ана шу схемалар реалликни қабуллашни бадтар мураккаблаштиради. Шунинг учун ҳам динда бу дунё “ёлғон дунё” деб аталгани табиий. Мажозий қилиб айтганда мазкур қолиплар “мусори” (чанги, пардаси) ортида турган соф реаллик, яъни ҳақиқат кўринмай бораверади. Шунинг учун ҳам тасаввуф таълимотида ҳақиқий билимга эришув учун фикрий жараёни тўхтатиш (фақат зикр ҳолатида бўлиш) талаб қилинади.

Ауробиндо фалсафасининг хусусиятларидан бири – унинг инволютсия ва эволютсия ҳақидаги қондасидир. Мутафаккир шундан келиб чиқадики, «ғарбнинг» тадрижий ривожланиш ғояси физик ва биологик табиат томонидан чегараланган, «унинг ҳаракатида ҳеч қандай руҳий уйғотиш манбаси йўқ, балки фақат толмас моддий зарурият кучи бор холос»². У ўзининг тадрижий ривожланиш ҳақидаги тушунчасини олға суриб, унга қўшимча сифатида *инволютсия* категориясини киритади. Инволютсия эволютсия (тадрижий ривожланиш) дан олдин келиб, умумий ақл дунёнинг табиатидан келиб чиқади. Дунёнинг демиурги (яратувчиси) сифатида тараққиётини бошлаб беради. Руҳий таҳлил (айниқса Фрейдники) табиатнинг муайян бир қисмини - энг қоронғу, энг ҳавфли, энг носоғлом қисмини – онг остининг тубан витал (хирсий, ҳайвоний) катламидаги энг паталогик ҳодисаларни ажратиб олади ва уларга ўз роли доирасидан чиқадиган даражада фаол деб уқтиради... У (шу ҳодисаларни) муддатидан олдин (тегишли тайёргарликсиз) кўзғатиб юбораркан ёки тажрибани нотўғри амалга ошираркан, онг соҳасини ҳам қора ва ифлос муҳит билан кўмиб юбориш мумкин ва бунинг натижасида ҳис-туйғуларни ва ментал (ақл)нинг табиатини ҳам заҳарлаб қўйиши мумкин. Шунинг учун ишни салбий ҳолатларни эмас, балки ижобий ҳолатларни тажриба қилишдан, илоҳиётнинг табиатидан – сокинлик, мунавварлик, тинчлик-хотиржамлик, софлик, илоҳий куч қудратдан – ниманидир пастга, кишининг ўзгариши керак бўлган эрига олиб тушишдан бошлаш керак; шу ишни этарли даражада амалга оширилганидан ва этарлича мустаҳкам асос вужудга келганидан кейингина онг остига яширинган душман элементларни илоҳий сокинлик, нур, куч ва билимлар ёрдамида парчалаш ва йўқ қилиш учун юзага чиқарса бўлади»³.

Ендиликда олимлар бутун дунёни танг аҳволга солган экологик кризис фан ва техника тараққиётининг айна ахлоқий императивлардан (талаблардан) ўзиб кетгани туфайли содир бўлганини ва ҳозирда тсивилизатсия айна шунинг учун боши берк кўчага кириб қолганини тан олишга мажбур бўлмоқдалар. XX аср Ҳинд файласуфи Шри Ауробиндо Гхош эса бу борада муҳим янги контсептсияни олдинга суради. Ушбу контсептсияга кўра инсоният онги аста-секин ялпи эволютсия қилиб, буюк зотлар эришган маррага этиши мумкин. Яъни, унинг таълимотига кўра, “ақлли инсон” инсоният маънавий тараққиётининг энг сўнгги босқичи эмас, ратционал тафаккур инсон онги тарихий юксалишининг энг олий марраси эмас, балки йўлдаги ўткинчи ва қуйи

² Aurobindo Sri. Birth Centenary Library, vol. 16, Pondicherry, 1972, B. 232

³ Сатпрем, Шри Ауробиндо или путешествие Сознания. МП «Глобус», 1992. – В.175-176.

босқичлардан биридир. Шу маънода, Ғарбда интуитивизм оқими, Фрейд, айниқса Юнг асос содган руҳшнослик илмлари гарчи Ғарб маданиятини Шарқ маданиятига яқинлашувида катта аҳамиятга эга бўлсада, бу эрда ҳали Шарқдан намуна олиш ўрганиш зарур бўлган жуда кўп таълимотлар кўплигини таъкидлаш жоиз. Тўғри, “Инжил”да ҳам Исо а.с. ўз шогирдларига қарата “...сизлардан ўтиниб сўрайман, жонингизга қарши кураш олиб борадиган нафс эҳтиросларидан сақланинг” каби оятлар бор. Лекин, ратсионаллашган Ғарб маданиятида улар унутилиб кетган эди.

А.Ғхошнинг биз юқорида батафсил келтирган жуда чуқур таҳлили Шарқ мистик мактабларида, айниқса тасаввуф таълимотида билимга киришувнинг дастлабки ва асосий шарти ахлоқий покланиш, тубан нафсдан қутулиш талаби бўлгани нақадар тўғри бўлганини тушунишга ёрдам беради. Умуман Шарқ таълимида азалдан инсон ахлоқи билимидан ҳам юқори қўйилган. Ушбу ғоя Алишер Навоийнинг: *Менга на илму ва на ошиқлик хавасдир, Агар мен одам эрсам ушбу басдир,* -деган мисраларида айниқса ёрқин ифодаланган. Юртимизнинг энг юксак маънавий қадрияти бўлган тасаввуф таълимотида эса ҳақиқатни билишга киришишдан олдин шариатга бўйсунуш жуда қатъий талаб қилинган. “Аввал шариат, кейин тариқат”, “Шариатсиз тариқат йўқ” каби ғояларнинг кенг олдинга сурилгани ва унинг амалиёти жуда жиддий назорат остида бўлгани шуни ифодалайди. Ушбу талабнинг нақадар кескинлиги Сўфи Оллоёр томонидан алоҳида таъкидланган: Шариат ҳукмидан ташқи риёзат, эмас тоат, қабоҳатдир, қабоҳат...

Чиндан ҳам ахлоқийлик билан узвий бўлмаган билим қанча кучли бўлса, шунча зарарлидир. Чунки ахлоқсиз инсон ўз билимидан бошқалар ва жамият зарарига фойдаланиши мумкин ва бу зарар билимсиз кишиникидан кўп марта ортиқ бўлади. Буни энг камида оддий киссавур ўғри билан компьютерни яхши билиш орқали банкни ўмарадиган одамнинг жинойтлари даражалари орасидаги фарқ мисолида кўриш мумкин. Машҳур юнон донишманди Арасту айтганидай, “Кимки билимда илгарилаб, ахлоқда оқсайдиган бўлса, билингки у олдинга эмас катта тезлик билан тубанлик сари кетипти”. Ахлоқнинг бу юксак вазифаси немис классик фалсафасининг таниқли намояндаси И.Кант олдинга сурган “категориал императив” ғоясида ўз ифодасини топган эди. Динларда эса бу императив қатор догматларда акс эттирилган эди. (Ислом динида улар “шариат”нинг мазмунини ташкил этади). Айни замонда билимсиз ёлғиз ахлоқнинг ўзи ҳам этарли эмас. Буюк мутафаккирлар кўп асрлардан буён ушбу ғояни бежиз олдинга сурмаганлар. Улар шахс худбинона “мен”ининг

бошқа шахсларга ва бутун атроф табиатга нисбатан содир этиши мумкин бўлган агрессивлиги ва бошқа зарарларнинг (агрессиясининг) олдини олиш ва айти пайтда инсон ўз эволюциясининг қуйи (ҳайвоний инстинктлар, тубан нафс) босқичида тўхтаб қолишига йўл қўймаслик учун жуда оқилона йўлни кўрсатганлар.

ХУЛОСА

Эволюцион ва инволюцион жараёнлар мажмуасида инсон алоҳида ўрин тутди. Инсон Ауробиндо таълимотида – бу тарихдан ташқарида турувчи, абстракт – метафизик моҳиятдир. Инсон учун унинг тақдири сифатида тайёрланган нарса – «илоҳий ҳаёт» дир: ҳар бир киши «олий илоҳий Воқеъликка қадам қўйиши, у билан ўзини бирикиб кетган ҳис қилиши, унда яшаши, унинг ўзининг ижодкори бўлиши лозим; ... унинг фикр-зикрлари, ҳис-туйғулари, ҳатти-ҳаракатларининг барчаси унинг томонидан чегараланган ва унинг ўзига айланиб қолган бўлиши зарур.... Буларнинг барчаси фақатгина шундагина тугалланиши мумкинки, киши Билмасликдан Билишликка чиқиб ва Билиш орқали олий онгга эришса».

REFERENCES

1. Ауробиндо Шри. Техника медитации в системе интегральной йоги. Йогическая садхана. - Киев., 1992. – С.150.
2. Величенко А. Е.. Эволюция религиозно – философских взглядов Ауробиндо Гхоша. Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук.- Санкт - Петербург. 1999. - С.143.
3. Emile, Redeau. Teilhard de Chardin- A Guide to His Thought (Translated by Rene Hague), Collins. -London, 1967. – P. 104.
4. Sri Aurobindo. The hour of God. Selection from his writings. Manoj Das. 2010. – P. 78
5. Sri Aurobindo, The life divine, Pandishery. - Deliu, 1955. – P.149.